

СЛАВЯНСКАЯ...»?

КЛЮЧ ДА РАЗУМЕННЯ НАРОДА

Ці папулярная сёння родная мова сярод моладзі, ці будзе ўплываць на яе штучны інтэлект, што варта зрабіць дзеля захавання гэтага нацыянальнага скарбу — вось тыя пытанні, якія былі ўзнятыя ўдзельнікамі прэс-канферэнцыі «Беларускамоўнае асяроддзе. Папулярызацыя роднай мовы».

У МОВЕ ЖЫВЕ ДУША

Сёння беларускімі вучонымі робіцца вельмі шмат для вяртання нацыянальных моўных здабыткаў. Раней ужо былі выдадзены Полацкае і Слуцкае Евангеллі, а зусім нядаўна вернуты яшчэ адзін духоўны сімвал — Жухавіцкае Евангелле. Доўгі час гэты помнік XVI стагоддзя захоўваўся ў бібліятэцы Урублеўскіх у Вільнюсе. Сёння ён стаў даступным і для беларускіх чытачоў. Падрыхтавана не толькі яго факсіміль, але зроблена і навуковае даследаванне, дзе паказана, што моўныя рысы Евангелля сведчаць аб беларускім паходжанні помніка.

На думку **намесніка дырэктара па навуковай рабоце Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Аляксандра БАРАНОЎСКАГА**, выдатнай крыніцай для вывучэння мовы павінны стаць фальклорныя пісьмовыя (каля чатырох тысяч) і гукавыя (каля 70 тысяч) запісы, сабраныя ў экспедыцыйных рознымі пакаленнямі даследчыкаў, якія сёння захоўваюцца ў калекцыі цэнтра. Запісы дазваляюць не толькі больш даведацца пра моўныя працэсы, у іх перадаецца жывая гаворка. Пры іх алічбоўванні можна было б зрабіць цудоўныя гукавыя дадаткі да моўных даведнікаў, папулярныя аўтэнтчнае гучанне.

— Захаванне моўнай і культурнай разнастайнасці ў свеце — вельмі важная праблема. Калі знікае якая-небудзь мова — гэта духоўная страта для ўсяго чалавецтва, — упэўнены **дырэктар Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі Ігар КАПЫЛОЎ**. — Кожная мова — ключ да разумення духоўнага пачатку нацыі з шматвяковай культурай, яе знікненне вядзе да страты сувязі паміж пакаленнямі.

Для захавання мовы трэба ўлічваць і патрабаванні часу. Таму вучоныя прычыніліся да стварэння сінтэзатара беларускага маўлення, якраз з выкарыстаннем нейронных сетак. Яго можна выкарыстоўваць у інтэрактыўных даведчаных сістэмах, напрыклад у аўтаматах па продажы квіткаў, банкаматах, аўдыягідах, навігаторах, ён будзе карысным і для людзей з парушэннямі зроку.

Запрацавала і так званая «Моўная даведка». З мінулага года можна задаць вучоным Інстытута мовазнаўства пытанні, якія датычацца мовы, і атрымаць анлайн-адказы на сайце ўстановы.

Беларуская мова ўведзена ў такую важную для дзяржавы сферу, як заканадаўчая. Па даручэнні кіраўніка дзяржавы вучоныя завяршаюць работу па перакладзе кодэксаў на беларускую мову. Дарэчы, 18 кодэксаў ужо перакладзены.

У юбілейны для Інстытута мовазнаўства год запланавана перавыданне граматычных слоўнікаў па ўсіх часцінах мовы. Працягваецца работа над падрыхтоўкай новага Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы ў 15 тамах, аб'ёмам больш за 250 тысяч слоў.

ЗВЯРТАЦА ДА КЛАСІКІ

Шмат зроблена і вучонымі Інстытута літаратуразнаўства імя Янкі Купалы НАН Беларусі. Найперш яны робяць стаўку на класічную спадчыну. Як заўважыў **дырэктар установы Іван САВЕРЧАНКА**, шэдэўры, створаныя геніямі нацыі, мастацкага слова, павінны быць наперадзе. Дзеля гэтага выдаецца серыя «Залата калекцыя беларускай літаратуры». Ужо выйшла 26 тамоў, для якіх абраныя найлепшыя творы беларускай літаратуры. Візітнай карткай Інстытута літаратуразнаўства з'яўляецца выданне збораў твораў класікаў. Такія праекты сведчаць і пра ўзровень літаратуразнаўчай навукі, і пра высокую філалагічную культуру. Цяпер вучоныя працуюць над зборам твораў Кузьмы Чорнага. Першы том ужо выйшаў, да канца 2025 года будзе падрыхтавана дванаццаць.

Намеснік дырэктара выдавецтва «Мастацкая літаратура», галоўны рэдактар часопіса «Польмя» Віктар ШНІП расказаў пра сучасныя выдавецкія праекты. Адна з самых запатрабаваных серый — «Бібліятэка беларускай аповесці». Гэта класічныя творы, якія вывучаюцца ў школах. Спадабалася чытачам серыя «Новая бібліятэка беларускай паэзіі». У серыі «Жывая класіка дзеянні» рыхтуюцца невялікія добра ілюстраваныя кнігі, а дзякуючы выданням праекта «Сямейнае чытанне» малыя могуць знаёміцца з казкамі і вершамі, на якіх раслі іх бацькі. Да кніжнай выстаўкі-кірмашу, што пройдзе ў сакавіку, рыхтуецца альманах «Першацвет», дзе змешчаны адабраныя ў выніку конкурсу творы дваццаці маладых аўтараў (паэтаў і празаікаў). Гэта ўжо сёмы выпуск, усяго ж, дзякуючы яго выданню, ужо прадстаўлена 140 маладых аўтараў. Вялікую ўвагу папулярызацыі беларускай мовы ўдзяляе і часопіс «Польмя». Сярод цікавых праектаў — публікацыя дзённікаў Уладзіміра Караткевіча, якія раней не друкаваліся, а ў чацвёртым нумары часопіса пабачыць свет невядомая чытачам аповесць класіка.

3 РОДНЫМ СЛОВАМ — ДА ЧЫТАЧА

Намеснік старшыні Саюза пісьменнікаў Беларусі Аляксей ЧАРОТА расказаў, што за мінулы год членамі саюза праведзена звыш 10 тысяч сустрэч з чытачамі па ўсёй краіне. Яны праходзяць у самых розных формах, гэта могуць быць і квэсты, і прэзентацыі, зробленыя з разлікам на розную аўдыторыю. Пісьменнікі прыходзяць у дзіцячыя садкі, школы, ВНУ, сустракаюцца ў бібліятэках з прадстаўнікамі залатога ўзросту. Вялікую ролю для папулярызацыі роднай мовы адыгрывае перакладчыцкая дзейнасць. У выдавецкіх праектах робіцца акцэнт на дзіцячую літаратуру, каб у юнай аўдыторыі ўхоўваць любоў да роднай мовы.

Старшы навуковай супрацоўніцкай лабараторыі гуманітарнай адукацыі «Акадэміі адукацыі» Вячаслаў КАРАТКЕВІЧ звярнуў увагу ўдзельнікаў сустрэчы на даследаванне, праведзенае ў канцы 2022 года сярод выпускнікоў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі. Больш за 90 працэнтаў выпускнікоў назвалі роднай беларускую мову, што сведчыць пра яе запатрабаванасць у маладога пакалення. Беларуская мова становіцца ўсё больш папулярнай, бо ўяўляе сабой своеасаблівы маркер інтэлігентнасці, далучанасці да эліты, а яе вывучэнне — гэта адзін з казальнікаў патрыятызму і грамадзянскасці.

Алена ДЗЯДЗЮЛЯ.

Анастасія МАРОЗАВА.

размаўляе са сваімі равеснікамі... Мне падаецца, што гэта проста прыкмета ўзросту, яны перарастаюць гэты этап.

Анастасія Марозава: Я таксама не бачу ў гэтым праблемы. Працавала нядаўна з маладой аўдыторыяй і прапанавала ім спачатку напісаць слэнгавыя словы і падбраць да іх агульнаўжывальныя адпаведнікі, а пасля, наадварот, успомніць слэнгавыя варыянты агульнаўжывальных слоў. З першай часткай задання ўсе справіліся лёгка, а вось з другой былі праблемы, хоць даваліся тыя словы, у якіх адпаведнікі на слэнгу дакладна ёсць. Значыць, «нармальнай» мовай наша моладзь валодае добра, а слэнг — сапраўды прыкмета ўзросту...

«Звязда»: Адносна нашай краіны варта мець на ўвазе і становішча білінгвізму, у якім усе мы ад пачатку знаходзімся. Рускія словы, выкарыстаныя ў беларускай мове, здаюна называюць «трасянкай», але ёсць і «трасянка» ў іншым бок — беларускія словы ў рускім маўленні...

Сяргей Зелянко: Раскажу прыклад з уласнай практыкі. Былі з калегам у Маскве на мерапрыемстве і размаўлялі там, натуральна, па-руску. Іншы калега, расіянін, тут жа пазнаў у нас беларусаў. Канешне, ад дзекання і цекання нікуды не падзецца. Але ў нас, як дзіўна ні гучыць, і руская мова, якую рускія не зусім разумеюць. Мы спакойна ў рускім маўленні ўжываем «шэфлядка», «ссобойка», «буська», і нават не здагадаемся, што такія натуральныя для нас у абедзвюх мовах словы для рускіх будуць незразумелымі. Я думаю, што наша «трасянка» — гэта набытак, а не замсечанне мовы, гэта натуральныя працэсы, якія сведчаць аб тым, што мова жывая. Яе, безумоўна, трэба вывучаць і захоўваць.

«Звязда»: Але ж сёння назіраецца іншая з'ява: многія чужыя словы трапляюць у беларускую менавіта праз рускую мову. Выходзіць, яна першая не застрахаваная ад «паразітаў»?

Ірына Ялынцава: Наплыў слоў іншамоўнага паходжання ў рускую мову ў апошні некалькі дзесяцігоддзяў адзначаюць і многія расійскія даследчыкі. Прычым называюць яго беспрэцэдэнтным, а вядомы лінгвіст Віталь Кастамараў вобразна назваў гэту з'яву не «потоком», а «потопом». Аднак і тут меркаванні раздзяліліся: хтосьці лічыць, што гэта наносіць шкоду мове, але не менш і тых, хто лічыць, што гэта натуральны працэс. У рускай мове многія запазычаныя дазволілі ліквідаваць семантычныя праблемы — назваць паняцці, якіх не было. Яшчэ ёсць такое меркаванне, што валоданне носьбітам рускай мовы інтэрнацыянальным лексічным фондам сведчыць аб засваенні ім навукова-тэхнічных дасягненняў сучаснай цывілізацыі. Запазычаныя ў некаторых выпадках — гэта яшчэ і зручна: цэлы выраз можна замяніць адным словам: «рйтейл» — «розничная торговля», «селфи» — «фотография самого себя», «кофе-брейк» — «короткий

Ірына ЯЛЫНЦАВА.

перерыв во время научной или бизнес-конференции для приема пищи и неформального общения». Іншая справа, што спрадвечна рускія словы пачалі замяняцца, а то і выцясяцца чужымі недарэчы. «Премия» стала «бонусом», «направление» — «трендом», «предприниматель» — «бизнесменом», «охрана» — «секьюрити», «общение» — «коммуникацией»... Значную і не самую лепшую ролю тут іграюць СМІ, асабліва інтэрнэт.

«Звязда»: А вось у беларускай мове без «камунікацыі» не абыходзіцца. Увогуле гэта галаўны боль беларускамоўных журналістаў, бо аналогу ўніверсальнага рускага «общения» ў нас свайго няма. Можна, варта было б яго прыдумаць?

Алена Лапцёна: Навукоўцы нейкага новага слова не прыдумваюць. Наша справа — фіксаваць тое, што ў гэтай мове ёсць, апісваць, як словы ўжываюцца ў мове, даваць іх тлумачэнні, зыходзячы з гэтага ўжывання... Што датычыцца менавіта гэтага слова, у пэўным кантэксце адпаведнікам будуць «зносіны», дзесьці — «гутарка», а недзе і «камунікацыя». З часам з'явіцца, магчыма, і ўніверсальнае слова, але прыдумваць яго не філолагі, а простыя носьбіты мовы.

«Звязда»: У Расіі ў XIX стагоддзі спрабавалі зрабіць «исконно русский язык», прыдумавшы славянскія аналагі ўсім іншаземным словам. Ідэя пацярпела крах...

Ігар Капылоў: І ў XXI стагоддзі такія спробы былі, калі ў Расіі ўступіў у сілу закон аб дзяржаўнай мове. Быў створаны нават камітэт па чысціні мовы, але відавочных вынікаў гэта не дало. Ёсць станоўчы вопыт у мове французскай — там з 1994 года дзейнічае закон, які абавязвае выкарыстоўваць французскія словы, а калі ў запазычанай няма адпаведнікаў — даваць тлумачэнне словам іншамоўнага паходжання...

Што датычыцца беларускага досведу ў гэтай справе... У адной з медыцынскіх ВНУ з'явіўся слоўнік па медыцынскай тэрміналогіі, дзе іншамоўныя словы замянілі нібыта беларускімі. «Апендыцыт» — «кабылянец», «ключыца» — «раменніца», «мочка» — «блінок», «панос» — «лякса», «пуп» — «жаронак», «энурэз» — «бруй», «эрэкцыя» — «юр» і гэтак далей... З пункту гледжання дыялектолагаў, магчыма, гэта і цікава, бо гэта народная медыцынская тэрміналогія. Але з пункту гледжання ўжывання ў прафесійнай лексіцы ўрачоў — гэта не сумяшчальна, тут павінна ўжывацца інтэрнацыянальная лексіка, яна павінна быць даступнай, агульнаразумелай, тым больш што датычыцца здароўя і нават жыцця людзей.

Вікторыя Уласевіч: Замест ужо згаданага «сэлфи» прапаноўвалі казаць «сябешка», замест «смартфон» — «далькажык» (ад «далёка казаць»).... Хоць слова «сеціва» як аналаг «інтэрнэту» прыжылося выдатна... Мы можам толькі меркаваць, але ніколі не скажам дакладна, прыжывецца слова або не. Гэта натуральны працэс,

Вікторыя УЛАСЕВІЧ.

і прагназаванне можа насіць толькі ўмоўны, гіпатэтычны характар.

З іншага боку, лінгвісты могуць адлюстравана стан мовы на пэўным этапе яе развіцця з дапамогай лексікаграфічных выданняў. У канцы мінулага года выйшаў з друку «Слоўнік новых запазычаных слоў беларускай мовы», укладальнікамі якога былі мы з Наталляй Даўгулёвіч. У ім зафіксавана запазычаная лексіка, якая з'явілася ў пачатку XXI стагоддзя і актыўна ўжываецца ў СМІ. Значная частка слоў не была апісана раней і адлюстравана ў слоўніку ўпершыню. Дарэчы, хочацца падзякаваць газеце «Звязда», паколькі з розных прычын большасць ілюстрацыйнага матэрыялу была ўзята менавіта з вашых публікацый.

«Звязда»: Дык ці трэба змагацца за чысціню мовы? Ці ўспрыняць гэта як натуральны працэс развіцця — свайго кшталту сведчанне, што мова не застыла ў сваім развіцці, а значыць, жыве?..

Анастасія Марозава: Усім словам у мове месца знойдзецца, калі яны будуць запатрабаваныя. Мы можам падтрымліваць ужыванне канкрэтных адзінак ва ўласным маўленні, але забараніць іншым або навязаць штосьці не атрымаецца. Усе запазычаныя на сёння — элементы лексічнай сістэмы сучаснай беларускай мовы, рэальныя і аб'ектыўныя яе факты, іх паходжанне — справа іншая. І мова дае нам выбар: карыстацца імі або не.

Ірына Ялынцава: Праваду паралель з рускай мовай. Там таксама, як я ўжо казала, хапае запазычаных, але даследчыкі сыходзяцца ў адным: вялікай катастрофы не адбываецца, гэта натуральны працэс. Што рабіць? Варта проста падымаць моўную культуру. Праблема не ў самой мове, а ў няўмелым валоданні ёю. Працуюць расійскага вучонага-лінгвіста Юрыя Караулава: «Тревогу должно вызывать не состояние системы языка, а уровень языковой способности нашего общества — наше массовое когноязычие, производящее впечатление национальной катастрофы». Гэта абсалютна дакладна праецыруецца і на беларускую мову.

Ігар Капылоў: Тут трэба, як ні нечакана гэта прагучыць у кантэксце нашай гутаркі, мець на ўвазе і аспект патрыятычнага выхавання, прадстаўленасці нашай дзяржавы ў вачах турыстаў, міжнароднай супольнасці. У гарадской прасторы, асабліва ў рэгіёнах, назіраецца празмернасць у запазычаных словах у назвах крамаў, аб'ектаў сэрвісу. Магчыма, у гэтым бачацца нейкія маркетынгавыя хады: прыцягнуць увагу наведвальнікаў незвычайнай назвай. Але зусім не горшым, хутчэй, наадварот, маркетынгавым ходам тут сталі б адметныя, цікавыя ўласна беларускія словы.

А «змагання за чысціню» трэба праз папулярнызацыю роднай мовы, пашыраць яе ўжыванне. Чытаць добрыя беларускія кнігі. Калі чалавек добра валодае роднымі словамі, яму не трэба будзе шукаць іншамоўны адпаведнікі.

Круглы стол правяла Алена ЛЯЎКОВІЧ. Фота Яўгена ПЯСЕЦКАГА.